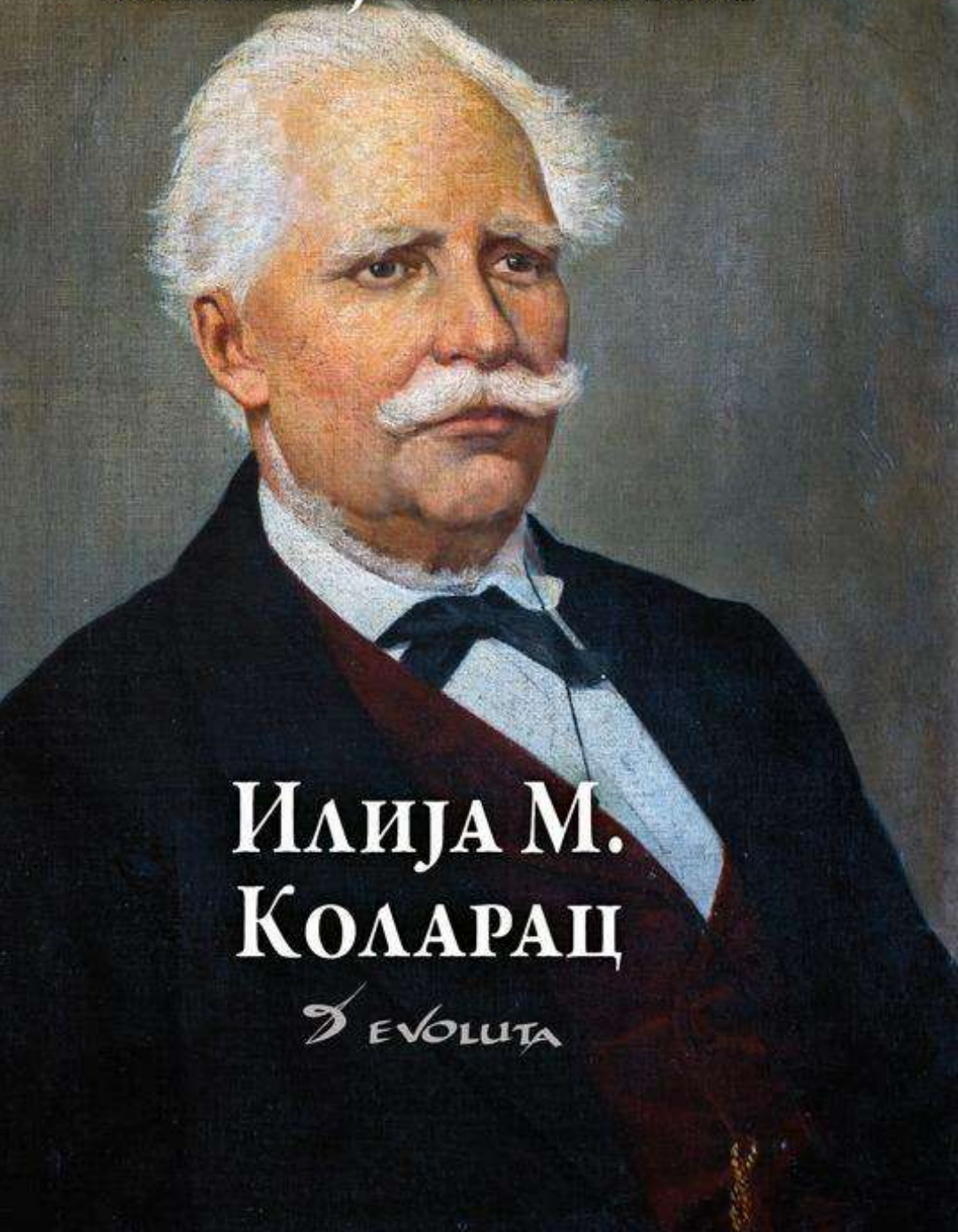

МИЛАН Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

ИЛИЈА М.
КОЛАРАЦ

EVOLUTA

Милан Ђ. Милићевић

ИЛИЈА
М. КОЛАРАЦ

Београд, 2017.

ПРЕДГОВОР

Једине две биографије¹ Илије М. Коларца, првака српског задужбинарства и једног од најзаслужнијих Срба на пољу покровитељства над образовањем и просветом, потичу из пера Милана Ђ. Милићевића. Прва заправо представља биографску цртицу у склопу Милићевићевог *Поменика знаменитих људи српскога народа новијега доба* из 1888. године. Милићевића је претходни рад на сакупљању података из Коларчевог живота препоручио одбору Коларчеве задужбине да управо њега, иначе одборског члана, 1894. задужи да састави Коларчев животопис. Захваљујући пословичној вредноћи аутора, биографија која се даје у репринту изашла је из штампарије неколико месеци касније, 1895. године.

Биографија Илије М. Коларца Милана Ђ. Милићевића не представља само животопис једног од најзнаменитијих задужбинара и најиздашнијих добротвора српске просвете. Пратећи Коларчев животни пут, Милићевић је при труду да опише настајак његовог богатства одсликао и ток преображаја српске државе, друштва и престонице у XIX веку. У повести о трговачким пословима будућег добротвора описан је развој трговачког стајежа у Србији у контексту националне, економске и социјалне револуције. По обнови турске власти у Србији 1813. године, српска београдска чаршија готово да је нестала. Упркос томе што је конкуренција била слаба, а изгледи за брзу зараду извесни, српски трговци и занатлије нису радо отварали радње у сенци тврђаве у којој је столовао турски паша и из које је свакодневно

¹ Биографија Илије М. Коларца Андре Гавриловића у књизи *Знаменити Срби XIX века* из 1901. је парафраза Милићевићевих биографија.

излазила у чаршију турска војска. Поверење између Срба и Турака у Београду споро се стварало и након успеха Другог српског устанка и успостављања српске самоуправе под кнезом Милошем Обреновићем 1815. године. Стално страхујући од могућег турског испада из чаршије, житељство београдске српске вароши споро се множило. Људи који су у првој деценији по пропасти Првог српског устанка смогли храбрости да се опробају у трговини у Београду били су језгро будуће богате чаршије. Један од људи који је у атмосфери страха и несигурности створио почетни капитал био је Илија Коларац, абацијски син из Колара који је капитал од 30 пара на домету турских топова убрзо умножио и од трговачког калфе постао газда. Даљим пословањем у Београду, Вршцу и Панчеву, до последње четвртине века постао је један од најбогатијих трговаца у Србији. Описујући Коларчев живот и рад током шесте, седме и осме деценије XIX века и настанак његовог непокретног имања, односно фондова које је касније завештао, Милићевић је одсликао пут развоја Београда од предграђа турске тврђаве до престонице српске државе. Биографија Илије Коларца због тога на махове постаје и „биографија” најужег центра престонице, а њени делови осврти на прошлост простора на коме се данас налазе Трг Републике, Народно позориште, Народни музеј, Народна скупштина и Ташмајдански парк. Посебно је занимљив детаљан опис прокламовања Хатишерифа 1830. године у Београду, једног од најзначајнијих тренутака модерне српске историје. Ове интересантне цртице из прошлости Београда завређују пажњу не само историчара него и свих који би волели да знају шта се некада налазило и догађало на месту данашњег градског језгра. Милићевићеве слике житних поља, ливада, гробних белега и хумки, који су се налазили на месту данашњих улица, паркова и тргова препуних живота, могу да вежу за ову књигу свакога ко се макар једном прошетао од Цркве Светог Марка до Народног музеја.

Милићевићу није промакло да је далековидост коју је показао купујући пољане и ливаде испред пушкарница турских стражара, у убеђењу да ће једног дана постати центар града, Коларац показао и у свом покровитељству према књижевности и просвети. Иако више описмењен него образован у коларској основној школи, Коларац је схватио колико су важни књижевност и образовање за будућност српске државе и народа уопште. Трговац старог кова, који је умео да се сатима ценка за венац паприка на пијаци око неколико гроша, иницирао је образовање одбора коме је одредио 100 дуката годишње да изабере и награђује вредна дела књижевности и науке! Тринаест година од оснивања 1861, из његовог фонда награђено је или омогућено издавање чак 42 дела.

Пошто није имао деце, Коларац је тестаментом приход од све непокретне имовине и готов новац наменио за установљење једног новог фонда и даље финансирање већ постојећег Књижевног фонда. За Књижевни фонд одредио је 20.000 дуката готовине, док је све ренте од дућана и кућа наменио фонду за изградњу, рад и установљење Српског универзитета, који је по његовој жељи имао да се зове *Универзитет Илије М. Коларца основан сопственим трудом на корист свога народа*. Скромнију суму од 200 дуката наменио је општини свог родног села како би од ње створила фонд из кога би се финансирало школовање сиромашних а даровитих ђака.

У својој последњој вољи Коларац је недвосмислено искарао уверење да ће се тадашње границе Србије након његове смрти проширити, те је свом фонду ставио у мисију да потпомогне културно и духовно уједињење Срба подељених политичким границама. То се очитаву у делу опоруче у коме говори о Књижевном фонду. Задужбинар је нагласио да фонд треба да награђује „дела не само Срба из данашње кнежевине, него добра књижевна дела Срба из свију предела српских, но и то само дела писата ћирилицом”.

Поред идеализма и родољубља, добротвор просвете је у свом тестаменту исказао и прагматичност и далековидост. Завештавајући средства за установљење универзитета, изнео је неку врсту процене да ће он бити подигнут и установљен 30 или чак и више година након његове смрти. Показало се да стари трговац није без разлога стављао заснивање универзитета у не баш толико догледну будућност. Парнице око тестаента су се водиле три године после његове смрти, те је одбор Коларчеве задужбине почео да дела тек 1881. године. Због пауза у раду задужбине током ратова на почетку XX века (1912—1923) и након њих, изградња и формирање универзитета отпочели су тек 1928. године. Зграда универзитета је изграђена 1932, када је коначно отпочео рад Коларчевог народног универзитета.

Коларчев универзитет је оправдао свој придев народни. Образовање на њему било је намењено самоуким и образованим људима, којима из неког разлога оно није било доступно на Београдском универзитету. По плану и програму Коларчев се од Београдског универзитета разликовао утолико што су курсеви на њему трајали две а не четири године и што се на њему полазници нису припремали за научна истраживања, већ за примену стеченог знања у пракси и привреди.

Универзитет који је дуго чекао да буде основан радио је врло кратко, краће од деценије. Задужбина је страдала током Другог светског рата а након њега, 1945, њена имовина је национализована. Зграда универзитета се, све до 1963, када је у процесу денационализације враћена задужбини, налазила под ингеренцијом града Београда. Године 1992. Коларчевом универзитету је враћен статус задужбине; тада је започет и процес повратка одузете имовине. Данашња делатност Коларчеве задужбине развија се кроз Центар за предавачку делатност са галеријом и библиотеком, Центар за музику, Центар за наставу

страних језика и Центар за издавачку делатност са књижаром „Александар Белић”.

Биографија Илије М. Коларца и опис првих деценија рада његове задужбине у неку руку су повест о настанку српске културне елите у XIX веку и смени генерација — генерације која је оружјем и трговином створила слободну српску државу и оне која је предузела да младу земљу кроз просвету и културу уведе у ред модерних држава. Не мање од саме биографије, смјену генерација у Србији својим животом одсликава и њен писац. Ближи Коларчевој генерацији него оној која је стасала у време у коме је писао животопис задужбинара, Милићевић је представљао спону старе и нове културне елите. Рођен на самом почетку четврте деценије XIX века, школовао се на београдској Великој школи и Богословији. Стекао је образовање које је већ у последњој четвртини XIX века било превазиђено. Упркос томе, он је упоредо са напредовањем у чиновничкој служби неуморно писао и објавио је на стотине чланака, прича, приповедака, биографија, путописа, беседа, дела етнографске, географске и историјске природе, те преводе дела различите тематике. Скупљао је и објављивао и казивања савременика важних историјских догађаја и народне умотворине. Жељи да просвећује, подучи и сачува од заборавља догађаје и личности из прошлости, претпоставио је систематичности, методичности и научној објективности, те је његова огромна писана заоставштина већ почетком XX века са правом оцењена као богат извор најразличитије врсте, а не као скуп научних студија, каквим их је сам сматрао и за какве их је тадашње друштво прихватало. Оспореност научног карактера Милићевићевих дела није им одузела значај за науку. Огроман опус његових дела, препуних детаља корисних за политичку, војну, културну и друштвену историју, етнографију и филологију и данас је важан извор за

стручњаке из области друштвених наука, али и занимљиво штиво за широку читалачку публику.

Дакле, не мање заслуге од Коларца за формирање српске научне елите на прелому XIX и XX века има и његов биограф Милићевић. Док је први својим завештањем омогућио објављивање књижевних и научних дела, други је својим делима учинио доступном огромну количину грађе и тако значајно олакшао научна истраживања представницима нове, образованије генерације. Репринт ове књиге зато представља омаж двома историјским личностима које су свој живот посветиле стварању наслеђа за будуће генерације.

Урош Шешум

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

ДОБРОТВОР

СРПСКЕ ПРОСВЕТЕ

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

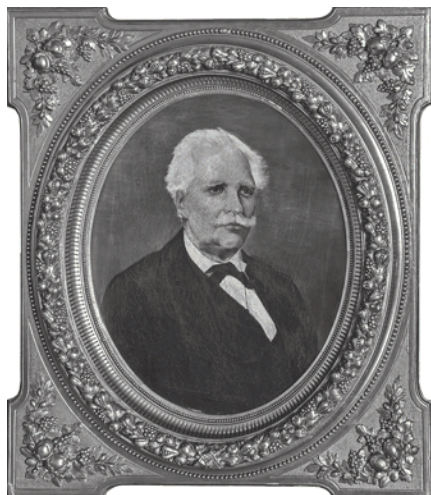
1896

90^{ТА}

КОЛАРЧЕВА НАГРАДА

90^{ТА}

ДАТА ЈЕ ОВОЈ КЊИЗИ

Јанко Манојловић 1118
Копарски 1118

Постање ове књиге

I Биографија Илије М. Коларца

1. Место рођења. Детињство
2. Из Колара у Београд
3. По други пут у Панчеву
4. Повратак у Београд
5. Последња година Коларчева живота
6. Особине Коларчеве нарави

II Илија М. Коларац и Стрељачко Друштво

III Илија М. Коларац и они који су пали за Отаџбину

1. Пред светковину
2. Свети Андреја у Београду, године 830.
3. После светковине
4. Сећање о оном што је некад било
5. Први помен (парастос)
6. Што је бивало после
7. Завршетак.

IV Илија М. Коларац и књижевност, просвета

1. Општа пажња према српској књижевности
2. Правна академија у Новом Саду
3. Првобитни књижевни Фонад
4. Последња воља
5. После смрти
1. Списи који су добили награду од првобитног одбора за живота пок. добротвора Илије М. Коларца
2. Списи који су, после смрти пок. Идије М. Коларца, добили

награду из његовога Књижевнога Фонда, по одлуци Одбора његовога

V Илија М. Коларац и његова супруга Синђелија

VI Илија М. Коларац и управни одбор његове задужбине

1. Лични састав Одбора
2. Преминули чланови Одбора

VII Илија М. Коларац и његова Задужбина 1 октобра 1895.

ПОСТАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ

На састанку Коларчевога Одбора, 10 децембра 1894, пошто се сврши што је било на дневном реду, одборник Г. Стојан Новаковић рече :

Господо! Ја мислим да наш Одбор има да изврши једну дужност према покојном Илији М. Коларцу: држим да се ми морамо постарати што пре, докле још има живих сведока, да се напише што пространија Биографија Коларчева. Тиме бисмо одужили дуг према Добротвору српске просвете, а уједно бисмо подсетили и друге суграђане-патриоте, који су могућни, да пођу Коларчевим путем.

Овај предлог Одбор Коларчев прими једногласно, захваљујући предлагачу за ту лепу мисао.

На то Г. Новаковић настави :

— Кад тај предлог усвојисте, онда вам ја одмах износим и овај други: да се умоли одборник Г. М. Ђ. Милићевић: да ту Биографију напише!

Одборници одмах изјавише да примају и овај други предлог, али се Г. Милићевић узнебри да бранити слабошћу свога здравља, и мноштвом других послова; а поред тога још помену да је у *Поменику* већ штампао кратки опис Коларчева живота, па сада сумња да би могао, овако са стране позван, тај посао испословати како се жели.

Одборници навалише склањати га да се прими, па ће већ, говораху они, њему ласно доћи на памет: како ће што срочити и написати. А што се тиче времена за које да се Биографија напише, изјавише: да се писац на том послу може задржати колико год је њему потребно: особито се журити не мора!

И тако се понуђени прими понуђенога посла.

На одборском састанку 30 августа 1895 одборник Милићевић јави: да је написао Коларчеву Биографију, и прочита неке делове из ње.

Тада Одбор одлучи: да се та Биографија на финој хартији, врло лепо, штампа о трошку Коларчева Фонда у две хиљаде примерака.

Ето тако је постала ова књига.

I

БИОГРАФИЈА

ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА

1.

МЕСТО РОЂЕЊА. ДЕТИЊСТВО

Велики друм од Београда ка Цариграду, у старије време, није, као данас, ударао на Смедерево; него се од Гроцке повијао у десно на село Коларе, на Паланку, Баточину, Багрдан, и већ онамо даље на Јагодину, као и сада.

За турскога доба, у Коларима, Паланци, Баточини и Багрдану, поред Срба, живели су и Турци.

Страни путници уверавају, у својим путописима, да су они Турци који су живели у Коларима, селу на левој страни реке Раље, 2 сата на југ од Смедерева, били сами зликовци, од којих је раја трпела велика зла.

У једној мали села Колара, која се звала *Дивич*, у кавани некаква Турчина, служио је, и тамнице допао, Вуле потоњи знаменити војвода Вуле Коларац, баш пред Српски Устанак 1804 године.

У Коларима, године 1805, пошто је у Смедереву погинуо војвода Ђуша Вулићевић, Карађорђе је завојводио Ђушинога брата Вујицу, доцније, у оба устанка, врло често помињаног старешину нахије смедеревске.

У селу Коларима, године 1800, родио се је *Илија Милосављевић*, по месту свога рођења доцније далеко чувени, *Коларац*, од оца *Милосава* и матере *Јованке*.

Отац Илин био је занатом абација; зато су га обично звали: *Аба-Милосав*, а мајку су му звали *Јока*. Године 1806, у јуришању на Београд, Милосав је рањен у чело; од те ране му се је до смрти познавала рупа, где га је пушчано зрно било ударило.

У почетку 1807 године, пошто су Срби освојили од Турака Београд, у Коларе су се, причаше сам Коларац: — враћали

сељаци, који су били у војсци, и доносили су ћуркове, доламе, и друге турске хаљетке и ствари, које су oplенили од побеђених Турака Београђана. Илија не зна колико му је година било тада, али је то све лепо упамтио.

Школу основну Илија је учио, колико ју је учио, у месту свога рођења. То му је и било све редовно школовање.

Године 1813, кад је Србија страдала, о другим сељацима, побегли су из Колара и Илини родитељи, и дошли су на Дунав код села Орешца, изнад Смедерева. Ту се, онда, народ превозио на ону страну.

Коларац прича како је отац његов, ту на обали, хтео оставити некако ждребе, не га сместити у скелу за превоз. Илији је толико било жао ждребета, и толико је јадио за њим, да је отац му, најпосле, везао ждребе за скелу, те тако је, пливајући, и оно прешло Дунаву на леву страну.

Прешавши Дунав, Илини родитељи оду и настане се у селу Црепаји, а дуж Дунава сва су банатска села била пуна бегунаца из Србије.

Илија, ма да је био врло млад, није хтео седети залудан, него узме коња и таљижнице, па је крај воде куповао од рибара рибу, и разносио је по бегунцима Србијанцима те продавао.

Није прошло много, а Турци позову Србе бегунце: да се врате сваки на своје огњиште! Тада се и Илини родитељи из Црепаје врате у Коларе.

2.

ИЗ КОЛАРА У БЕОГРАД

Илија, по повратку из бежаније, није дуго остао у месту свога рођења. Из Колара дође он у Београд: да тражи што да научи, и да што заради и стече.

— Кад сам ушао у Београд — причао ми је сам Коларац — имао сам само 30 пара. Од те своје имовине одвојим две паре, те купим лепињу да ручам. Једући лепињу, све сам мислио: шта ћу чинити кад потрошим и оних 28 пара.

Из Београда, Илија пређе у Панчево ка свом рођаку Ђорђу Јовановићу-Сервијанцу, који га пошље у Вршац у трговину, где је научио оно што трговачки момци у раду могу да науче.

Прича се да је Ђорђе Илију послао у Вршац за то, што је опазио да је младић врло јустре нарави, па је, баш с тога, волео дати га туђину на науку а не својти.

Године 1817, марта 9, кад су Турци у Београду, на Калемегдану, погубили Кнеза Симу из Борка и Радича Горуновића из Ропочева, Коларац је био трговачки калфа у Београду, и то погубљавање вељаше да је гледао својим очима.¹ У Београду је Илија најпре служио у трговини неког Дрвењака Болгације; после је био у некога Ђор-Марка Радовановића, а најпосле прешао је у службу к Марковом брату, Милутину Радовановићу, првом београдском трговцу у оно време.

У овога последњегга газде, Илија је остао дуже. И Милутин га је толико замиловао, да му је своју кћер Синђелију, рођену године 1809, дао за жену.

И тако се Коларац оженио.

¹ М. Ђ Милићевић, *Кнежевина Србија*, стр. 83.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Милан Ђ. Милићевић (Рипањ, 4. јун 1831. — Београд, 4/17. новембар 1908). У родном селу завршио је основну школу коју је установио и водио његов отац Јован Ђак 1843. године. Задовољан бистрином и склоности ка учењу свог наследника, отац га 1845. године одводи у Београд и уписује у први разред гимназије. После завршеног првог гимназијског разреда, Милан Ђ. Милићевић 1846. године уписује Београдску богословију и завршава је 1850. године. Као изузетан ђак изабран је да буде одаслат на даље школовање у Русију, али је због крхког здравља прекинуо школовање и као деветнаестогодишњак отпочео учитељски рад. Учитељевао је прво у Лешници (1850—1851) а потом у Тополи (1851—1852). Након две године рада у школи учитељску службу замењује чиновничком. Пошто је кратко био практикант Окружног суда у Ваљеву, премештен је на службу у Београд. У престоници је прво радио у Министарству просвете (1852—1855) а затим у Министарству унутрашњих дела (1855—1860). Године 1860. премештен је у Државну штампарију, где је уређивао Српске новине. Наредне године, 1861, постао је секретар и начелник Кнежеве канцеларије (1860—1861), која је у то време била Министарство иностраних дела. Због чланка Уочи Цвети из 1861, који је изазвао негодовање Порте и турског везира, удаљен је из околине кнеза Михаила и премештен у Министарство просвете. Следећих деветнаест година, до 1880, радио је у поменутом Министарству као секретар и надзорник школа. Шест година био је на служби у Министарству унутрашњих дела, прво као начелник Полицијског одељења а затим као помоћник министра. Из Министарства је прешао у Народну библиотеку, чији је управник био од 1886. до 1897.

године, а чиновничку службу завршио је као члан Државног савета у периоду 1897—1899. Последње године је пензионисан. Уживао је пензију до смрти 1908. године.

Бавио се и политиком. Био је један од оснивача и члан Главног одбора Напредне странке. Такође је био њен представник у Народној скупштини.

Током 47 година редовне чиновничке службе обављао је и бројне друге званичне дужности. У Народној скупштини је био народни и кнежев посланик 1874. и 1880—1883. и секретар Народних скупштина у Београду и Крагујевцу 1864 и 1867. Био је члан Дисциплинарног суда 1865, затим 1868—1870. члан Комисије за уређење школа у Србији, председник Комисије за свештеничка питања 1870—1871, комесар српске владе у заједничкој комисији за решавање двовласничких имања дуж српско-бугарске границе, члан Комисије за утврђивање путева у Србији, затим, 1887. године, био је члан Одбора за ревизију Устава из 1869, те 1888. председник Централног статистичког одбора Србије. Такође, учествовао је у изради предлога Закона о управној подели Србије (1884—1889).

Учествовао је и у покретању и раду многих важних српских, словенских и југословенских културних институција и друштава. Био је доживотни председник Одбора Чупићеве задужбине и покретач часописа Годишњица Николе Чупића; члан, доцније и председник, Коларчеве задужбине; члан утемељивач а затим и председник (1883—1899) Српског археолошког друштва; један од оснивача и члан Главног одбора Друштва Св. Саве те оснивач и добротвор Српске књижевне задруге. Изабран је за почасног члана Колегије српске гимназије у Цариграду, Матице српске, Удружења свештеника и Српског пољопривредног друштва у Београду. Изабран је и за члана добротвора Учитељског удружења. Био је члан Друштва српске словесности и Српског ученог друштва. У Српској

краљевској академији наука изабран је прво за члана (1887), затим секретара (1889—1895) и коначно председника (1896—1899). Изабран је и за члана Царске академије наука у Петрограду и Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу, као и за дописаног члана Етнографског друштва у Прагу. Поред наведеног, био је и члан Друштва љубитеља руске слаvesности и Друштва љубитеља јестествознања, антропологије и етнографије у Москви, као и загребачког Хрватског педагошко-књижевног збора.

Писањем се бавио дуже од 50 година остављајући за собом на хиљаде састава различитог опсега, од подлистака, чланака и бележака, до монументалних монографија. Интересовања су му била широка, те се огледао у више области. Као главна поља делатности издвајају се педагогија, историја, географија, етнологија, журналистика, преводачка, путописна и лепа књижевност.

Безмало половину Милићевићевог опуса чине оригинална педагошка дела и преводи руске и француске педагошке литературе. Уз осмогодишње издавање Школе, првог педагошког часописа у Србији, написао је и неколико проблемских педагошких радова, од којих су најзначајнији: Школе у Србији, Историја педагогије, Поглед на народно школовање у Србији и И живот је школин предмет. Као три најзначајнија Милићевићева дела издвајају се Кнежевина Србија, Краљевина Србија и Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба. У Кнежевини и Краљевини сабрани су историјски, етнографски, топографски, географски и статистички подаци свих крајева тадашње Србије, док је Поменик збирка биографија угледних личности српске прошлости. Због последњег дела прозван је српским Плутархом. Као приповедач је у своје време због чистоте језика сматран једним од бољих српских књижевника, али је доцније критика углавном лоше оцењивала његов књи-

жевни рад. У преводилачкој делатности показао је велику умешност, посебно када се узме у обзир да је био самоук у познавању руског и француског језика.

Сарађивао је готово у свим значајним српским часописима и листовима свог времена. Поред часописа Школа, чији је био издавач и уредник 1868—1876, био је и уредник часописа Часови одмора и листа Српске новине.

САДРЖАЈ

Предговор	5
ГДЕ ЈЕ ШТО СТРАНЕ.....	13
Постање ове књиге	15
I Биографија Илије М. Коларца	17
1. Место рођења. Детињство	19
2. Из Колара у Београд	21
3. По други пут у Панчеву	23
4. Повратак у Београд	27
5. Последња година Коларчева живота	31
6. Особине Коларчеве нарави	34
II Илија М. Коларац и Стрељачко друштво	39
III Илија М. Коларац и они који су пали за Отаџбину	47
1. Пред светковину	49
2. Свети Андреја у Београду, године 1830.....	57
3. После светковине	63
4. Сећање о оном што је некад било	65
5. Први помен (парастос)	68
6. Шта је бивало после	70
7. Завршетак	73
IV Илија М. Коларац и књижевност, просвета	75
1. Општа пажња према српској књижевности	77
2. Правна Академија у Новом Саду.....	79
3. Првобитни књижевни Фонад.....	82
4. Последња воља.....	91

5. После смрти	104
1. Списи који су добили награду од првобитног одбора за живота пок. добротвора Илије М. Коларца	112
2. Списи који су, после смрти пок. Идије М. Коларца, добили награду из његовога Књижевнога Фонда, по одлуци Одбора његовога	114
V Илија М. Коларац и његова супруга Синђелија	119
VI Илија М. Коларац и Управни одбор његове задужбине ..	127
1. Лични састав Одбора	129
2. Преминули чланови Одбора	132
VII Илија М. Коларац и његова Задужбина 1 октобра 1895..	139
Белешка о аутору	147